

Федоркіна М.С., Рапопорт В.М. МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ РЕЗЕРВІВ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЕКОНОМІЧНУ СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

Актуальність. Сучасний політичний і економічний стан на Україні сприяє створенню нової системи управління на підприємствах сфери туризму. Це, у свою чергу, робить безпосередній вплив на політику формування системи резервів на підприємстві. В ринкових умовах ефективна система резервів відіграє важливу роль в забезпеченні економічної стійкості підприємства, яка є провідною в її подальшому розвитку, оскільки є найважливішою характеристикою стану підприємства, забезпечує стабільність його діяльності з позицій короткострокової і довгострокової перспективи. Резерви дають підприємству можливість використовувати наявний потенціал для забезпечення зростання обсягів конкурентноздатної продукції, послуг при найменших витратах всіх видів ресурсів, що є необхідною умовою при ринковій економіці.

Аналіз публікацій. Аналізу резервів присвячені наукові праці А. Я. Кібанова [2], Р. А. Коренченко [4], І. І. Мазура, В. Д. Шапіро [5], А. Р. Радіонова, Р. А. Радіонова [9], Г. В. Савіцької [10], В. Н. Самочкіна [11], М. С. Федоркіної [12, 16], В. В. Царьова [13], А. П. Юр'єва [15], В. М. Ячменьовой [16], але розробці механізму виявлення та оцінки не формалізованих резервів підприємства надано уваги недостатньо.

Метою дослідження є аналіз та виявлення нематеріальних резервів на підприємстві, обґрунтування методів їх виявлення. Поставлена мета визначає завдання, які необхідно розв'язати в даній роботі: виявити резерви і класифікувати їх за різними видами; проаналізувати методи виявлення і оцінки резервів підприємства; охарактеризувати складові системи резервів підприємства.

Розкриємо економічну суть понятійного апарату. А. Н. Азріліян [1] дає визначення термінам резерви ресурси, запаси. Ресурси організації - це основні засоби, використовувані організацією. До складу ресурсів організації входять людські ресурси, капітал, матеріали, технологія і інформація. Запаси - це матеріали і продукцію, складова частина оборотних фондів підприємства, відображених в активі балансу, запаси включають сировину, допоміжні матеріали, напівфабрикати, готову продукцію і т.п. А. Н. Азріліян [1] дає декілька визначень терміну «резерви». По-перше, резерви - це запас чого-небудь на випадок потреби. По-друге, резерв - це джерело, звідки черпаються необхідні нові матеріали, сила. По-третє, резерви - це відособлена частина активів, яка концентрується в резервних фондах як централізованих, так і децентралізованих і призначається для покриття непередбачених потреб, витрат для підстрахування ризиків.

Доктор економічних наук, професор В. В. Царьов [13] стверджує, що резерви - це потенційні можливості, які упускаються фірмою або підприємством, і які забезпечують подальше підвищення економічної (соціальною, екологічною) ефективності виробництва за рахунок якнайповнішого використання у всіх сферах діяльності підприємства досягнень науково-технічного прогресу і передового досвіду.

Щоб уникнути цієї термінологічної плутанини, Г. В. Савіцька [10] пропонує використовувати термін «резервні фонди» як запаси матеріальних ресурсів і термін «господарські резерви» як можливості розвитку виробництва щодо досягнутого рівня на основі використання досягнень науково-технічного прогресу.

У роботі «Роль резервів в забезпеченні економічної стійкості підприємств: теоретичний аспект» В. М. Ячменьова, М. С. Федоркіна [12, 16] відзначають, що економічна суть резервів як чинника, що забезпечує економічну стійкість підприємства в ринкових умовах, полягає в як найповнішому і раціональнішому використанні потенціалу підприємства для забезпечення зростання об'ємів конкурентноздатної продукції при найменших витратах всіх видів ресурсів.

А. Я. Кібанов [2] дає визначення кадровому резерву, трактуючи його як потенційно активну і підготовлену частину персоналу організації, здатну замінити вищестоящі посади, а також частину персоналу, що проходить планомірну підготовку для заняття робочих місць вищої кваліфікації.

На думку І. І. Мазура і В. Д. Шапіро [5] кадровий резерв - це група керівників і фахівців, що володіють здатністю до управлінської діяльності, відповідають вимогам, що пред'являються посадою того або іншого рангу, піддалися відбору і що пройшли систематичну цільову кваліфікаційну підготовку.

А. П. Юр'єв [15] дає визначення туристичним ресурсам, під якими розуміє сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних і соціально-побутових ресурсів відповідної території, що задовольняють різноманітні потреби туриста. На рис. 1 зазначені ознаки класифікації резервів підприємства.

Підводячи підсумок дискусіям навколо поняття «резерви», відзначимо, що резерви як фактор забезпечення економічної стійкості підприємства - це виявлені можливості підприємства, які можна класифікувати таким чином:

- 1) виявлені резерви, джерела яких використовуються в короткостроковому періоді;
- 2) виявлені резерви, джерела яких є стратегічними довгостроковими резервами. У перспективі ці джерела:
 - а) можуть бути не затребувані взагалі через те, що події, які визначають потребу в даних джерелах не відбудуться; але наявність даних резервів є обов'язковою в плані забезпечення національної безпеки;
 - б) є недоторканими, не можуть бути використані, оскільки є частиною державного резерву країни і визначають економічну безпеку останньої;
 - в) є комерційним резервом підприємства, який використовується відповідно до стратегічного плану розвитку підприємства.

Здійснюючи пошук резервів в туристській галузі, слід керуватися певними принципами.

Ознаки класифікації резервів підприємства

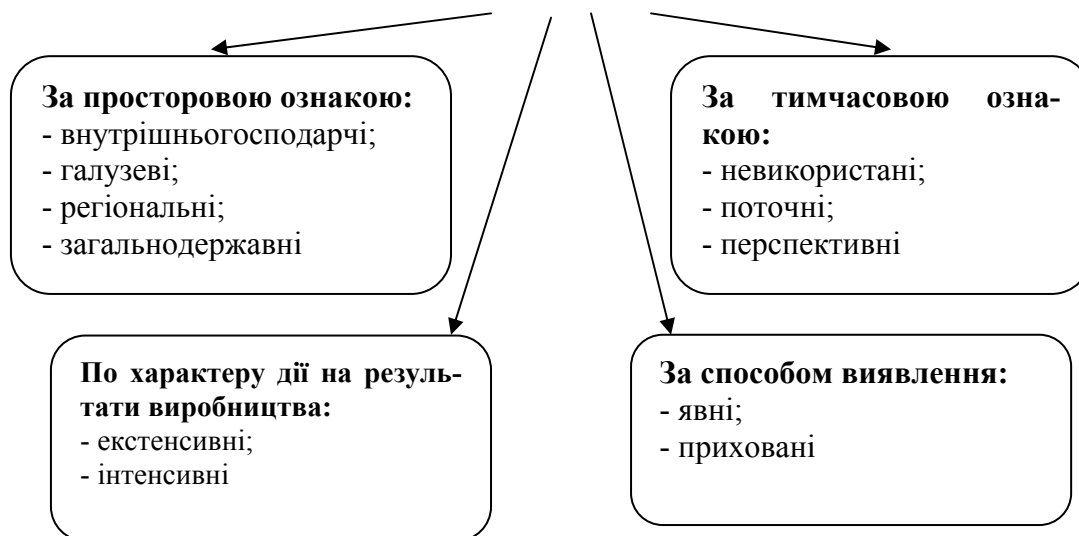

Рис. 1. Ознаки класифікації резервів підприємства.

1. Пошук резервів повинен ґрунтуватися на досягненнях науки, техніки і технології. При цьому необхідно добре знати економічну суть і природу резервів, джерела і основні напрями їх пошуку, а також методику і техніку їх підрахунку.

2. Комплексність і системність пошуку резервів. Потрібне всебічне виявлення резервів по всіх напрямках діяльності підприємства з подальшим їх узагальненням. Необхідно вміти виявляти і узагальнювати резерви з урахуванням взаємозв'язку явищ, що вивчаються.

3. Резерви повинні бути економічно обґрунтованими - при їх підрахунку необхідно враховувати реальні можливості підприємства, необхідна розробка заходів щодо використання виявлених резервів.

4. Оперативність пошуку резервів. Особливо важливе скорочення часу між виявленням і освоєнням резервів.

5. Пошук резервів повинен бути планомірним, систематичним.

6. Принцип масовості пошуку резервів, тобто залучення всіх працівників до даного процесу.

Сьогодні для виявлення і підрахунку величини формалізованих (явних) резервів в аналізі господарської діяльності підприємств використовується ряд способів, які представлені на рис. 2.

СПОСОБИ ВИЯВЛЕННЯ І ПІДРАХУНКУ ФОРМАЛІЗОВАНИХ (ЯВНИХ) РЕЗЕРВІВ

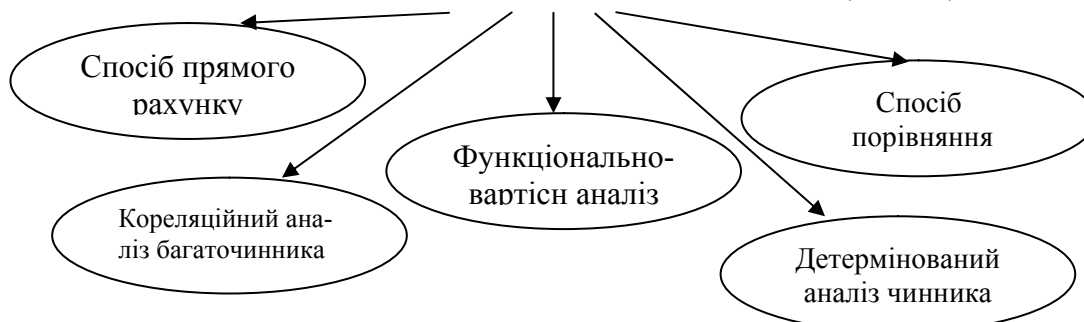

Рис. 2. Способи виявлення і підрахунку формалізованих (явних) резервів.

Розглянемо детальніше перераховані методи і визначимо, які з них можуть бути використані в туристській галузі. Для того, щоб величина виявлених резервів була реальною, підрахунок резервів повинен бути по можливості точним і обґрунтованим. Методика підрахунку резервів залежить від характеру резервів (інтенсивні, екстенсивні), способів їх виявлення (явні, неявні) і способів визначення їх величини (формальний або неформальний підхід). При формальному підході величина резервів визначається без ув'язки з конкретними заходами. Неформальний підхід (виявлення резервів по суті) ґрунтується на конкретних організаційно-технічних заходах.

1. Спосіб прямого рахунку застосовується для підрахунку резервів екстенсивного характеру. До резервів екстенсивного характеру відносяться:

- використання додаткових ресурсів (матеріальних, трудових, земляних і ін.);
- збільшення часу використання ресурсів;
- збільшення чисельності працівників підприємства.

Даний спосіб використовується, коли відома величина додаткового залучення, або величина безумовних втрат ресурсів (недостача товарів, послуг, втрати від списання боргів, виплачені штрафи та ін.).

Таким чином, спосіб прямого рахунку не може використовуватися для підрахунку резервів в санаторно-курортних установах, для туроператорів і турагентів даний метод підрахунку резервів не прийнятний, оскільки продуктивність праці працівників туристичної фірми - показник досить відносний і часто не грає головної ролі в збільшенні продажів туристських послуг.

2. Спосіб порівняння застосовується для підрахунку величини резервів інтенсивного характеру.

Резервами інтенсивного типу вважаються ті, які пов'язані з якнайповнішим і раціональнішим використанням наявного виробничого потенціалу підприємства (вдосконалення техніки, технологій; вдосконалення організації самого процесу роботи; прискорення оборотності капіталу підприємства).

Даний метод також використовується при порівнянні фактичних даних про об'єм проведених заходів з плановими даними. Якщо план по якому-небудь заходу не був виконаний, то це можна розглядати як невикористаний резерв збільшення виробництва продукції, робіт, послуг.

Так як ми не можемо знати витрати на одиницю продукції і послуг ведучих туроператорів і санаторіїв в Криму, то спосіб порівняння може бути застосований для підрахунку резервів в туристській галузі при виконанні плану організаційно-технічних заходів (таких як впровадження нової технології обробки туристичних заявок, нових методів і способів лікування, модернізація діючої техніки, покупка нової техніки та ін.).

3. Кореляційний аналіз багаточинника. Даний аналіз складається з декількох етапів. На першому етапі визначаються і відбираються найбільш істотні чинники, які надають дію на показник, що вивчається. На другому етапі збирається і оцінюється початкова інформація, необхідна для кореляційного аналізу. На третьому етапі вивчається характер і моделюється зв'язок між чинниками і результативним показником, тобто підбирається і обґрунтовується математичне рівняння, яке найточніше виражає суть досліджуваної залежності. На четвертому етапі проводиться розрахунок основних показників зв'язку кореляційного аналізу. І, нарешті, на п'ятому етапі дається статистична оцінка результатів кореляційного аналізу і практичне застосування.

Для підрахунку резервів підвищення рівня рентабельності використовуються такі чинники, як матеріаловіддача, фондовіддача, продуктивність праці, тривалість обороту оборотних коштів підприємства, а також питома вага продукції вищої категорії якості. Отже, застосування кореляційного аналізу багаточинника для підрахунку резервів в туристській і санаторно-курортній галузях неможливе, оскільки не можна підрахувати ряд необхідних чинників.

4. Способи детермінованого аналізу чинника: ланцюгові підстановки, інтегральний метод.

Спосіб ланцюгової підстановки дозволяє визначити вплив окремих чинників на зміну величини результативного показника шляхом поступової заміни базисної величини кожного показника чинника в об'ємі результативного показника на фактичну величину в звітному періоді. З цією метою визначається ряд умовних величин результативного показника, які враховують зміну одного, потім двох, трьох і т.д. чинників, допускаючи, що інші не міняються. Але спосіб ланцюгової підстановки має істотний недолік. При його використанні виходять з того, що чинники змінюються незалежно один від одного. Насправді вони змінюються спільно, взаємозв'язано. У зв'язку з цим величина впливу чинників на зміну результативного показника змінюється залежно від місця, на яке поставлений той або інший чинник в моделі.

Також як і для кореляційного аналізу багаточинника, для детермінованого аналізу чинника необхідно знати такі показники, як матеріаловіддача, фондовіддача, продуктивність праці, тривалість обороту оборотних коштів підприємства, а також питома вага продукції вищої категорії якості. Значення всіх даних показників неможливо набуті в туристській галузі, тому детермінований аналіз чинника для підрахунку резервів в туристській і санаторно-курортній галузях не застосовується.

5. Функціонально-вартісний аналіз дозволяє на ранніх стадіях життєвого циклу продукту знайти і попередити зайві витрати шляхом удосконалення його конструкції, технології виробництва, використання дешевшої сировини і матеріалів і т.п. Даний спосіб підрахунку резервів для підприємств туризму і санаторно-курортних установ не підходить, оскільки немає умов для реалізації необхідних вимог. Таким чином, для підрахунку формалізованих резервів на підприємствах туризму і в санаторно-курортних установах можуть бути використані метод порівняння і метод прямого рахунку.

Використання кореляційного аналізу багаточинника, детермінованого аналізу чинника, а також функціонально-вартісного аналізу для виявлення і підрахунку явних (матеріальних) резервів в туристській галузі складно, оскільки продукція туристських підприємств не складається, підбирається клієнтам індивідуально. Тобто можливості використання даних методів обмежені.

Дані методи не можна використовувати для оцінки неявних (нематеріальних) резервів, роль і значення яких для підприємства часто ігнорують або недооцінюють. Хоча саме нематеріальні резерви є ключовим чинником успіху деяких підприємств, особливо зайнятих наданням послуг.

Неформалізовані резерви впливають на прибутковість підприємства побічно, але мають велике значення для забезпечення економічної стійкості підприємства, що особливо важливе в ринкових умовах жорсткої конкуренції, в умовах самофінансування підприємств.

Нематеріальні резерви підприємства - це його нематеріальні активи, до яких відносяться: активи, що не мають матеріально-речовинної форми або матеріально-речовинна форма яких не має істотного значення для їх використання в господарській діяльності; активи, здатні приносити дохід; активи, придбані з наміром використовуватися в перебігу тривалого періоду (зверху одного року).

Нематеріальні активи можна підрозділити на чотири основні групи.

1. Інтелектуальна власність - права на об'єкти промислової власності (винаходи, моделі, товарні знаки, ноу-хау, фірмові найменування), права на програмні продукти для ПК, бази даних.

2. Майнові права - права користування землею, природними ресурсами, підтвердженням таких прав є ліцензія.

3. Відстрочені витрати - витрати, представлені у вигляді організаційних витрат (наприклад, послуги за реєстрацію фірми), всі ці витрати здійснюються у момент створення підприємства.

4. Ціна підприємства (гудвілл) - вартість ділової репутації підприємства. Гудвілл - це величина, на яку вартість бізнесу перевершує ринкову вартість його матеріальних активів і тієї частини нематеріальних активів, що відображена в бухгалтерській звітності. Гудвілл присутній тільки за наявності надмірного прибутку і не може бути проданий окремо від підприємства.

В процесі оцінки нематеріальних активів використовуються прибутковий, витратний і порівняльний підходи.

Розглянемо методи прибуткового підходу.

1. Метод надмірних прибутків заснований на передумові про те, що надмірні прибутки приносять підприємству не відображені в балансі нематеріальні активи, що забезпечують прибутковість на активи і на власний капітал вище за середній рівень в цілому по галузі. Цим методом оцінюють переважно гудвілл. Якщо надмірний прибуток є, це означає, що у підприємства є гудвілл. Якщо надмірного прибутку немає, то гудвілл відсутній. Слід врахувати, що підприємство може не мати гудвілл, не дивлячись на наявність надмірного прибутку, тому що круг клієнтів обмежений одним - двома замовниками, які можуть відмовитися від послуг підприємства.

2. Етапи методу дисконтованих грошових потоків: а) визначається очікуваний термін корисного життя, що залишився, тобто період, протягом якого прогнозовані доходи необхідно дисконтувати; б) прогнозуються грошовий потік, прибуток, що генерується нематеріальним активом; в) визначається ставка дисконтування; г) розраховується сумарна поточна вартість майбутніх доходів; д) визначається поточна вартість доходів від нематеріального активу в прогнозний для поста період (якщо є необхідність); е) визначається сума всіх вартостей доходів в прогнозований і не прогнозований періоди.

3. Метод звільнення від роялті використовується для оцінки вартості патентів і ліцензій. Власник патенту надає іншій особі право на використання об'єкту інтелектуальної власності за певну винагороду (роялті). Роялті виражається у відсотках від загальної виручки, отриманої від продажу товарів, проведених з використанням патентованого засобу. Розмір роялті визначається на підставі аналізу ринку. Даний метод поєднує в собі риси прибуткового і порівняльного підходів.

4. Методом переваги в прибутках оцінюється вартість винаходів. Під перевагою в прибутку розуміється додатковий прибуток, обумовлений оцінюваним нематеріальним активом. Вона рівна різниці між прибутком, отриманим при використанні винаходів, і тим прибутком, який виробник отримує від реалізації продукції без використання винаходу. Щорічна перевага в прибутку дисконтується з урахуванням передбачуваного періоду його отримання.

Розглянемо методи витратного підходу, використовувани при оцінці нематеріальних активів підприємства.

1. Метод вартості створення. Його основні етапи: а) визначається повна вартість заміщення або повна вартість відновлення нематеріального активу; виявляються всі фактичні витрати, пов'язані із створенням, придбанням і введенням його в дію; б) визначається величина коефіцієнта, що враховує ступінь морального старіння нематеріального активу; в) розраховується залишкова вартість нематеріального активу з урахуванням коефіцієнтів техніко-економічної значущості і морального старіння.

2. Метод виграшу в собівартості містить елементів витратного і порівняльного підходів. Вартість нематеріального активу вимірюється через визначення економії на витратах в результаті його використання.

Порівняльний підхід в оцінці нематеріальних активів заснований на принципі ефективного функціонування ринку, на якому інвестори купують і продають активи аналогічного типу, ухвалюючи при цьому незалежні індивідуальні рішення. Дані по аналогічних операціях порівнюються з оцінюваними. Необхідно зважати на те, що загальні об'єми продажів об'єктів інтелектуальної власності на українському інтелектуальному ринку украй низькі. Тому застосовувати статистичний аналіз в порівняльних технологіях аналізу продажів буде не зовсім правильно. Тут, скоріше, необхідно використовувати методи експертних оцінок, що базуються на залученні до цієї роботи декількох експертів, думки яких можна було б використовувати для ухвалення рішень про укладення угоди.

ВИСНОВКИ

Таким чином, для повного виявлення і підрахунку резервів підприємства, що працює у сфері туризму, недостатньо застосування тільки способів підрахунку формалізованих резервів. Тільки при дотриманні даної умови величина виявлених на підприємстві резервів буде правильною і обґрунтованою.

Перспективність подальшого розвитку дослідження обумовлена тим, що в ринкових умовах, при жорсткій конкурентній боротьбі керівники підприємств як ніколи зацікавлені в тому, щоб їх бізнес не тільки приносив доходи, але і був стійкий і гнучкий до змін зовнішнього середовища.

Саме система резервів забезпечує стабільність діяльності підприємства, як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, дозволяє швидко реагувати на будь-які зміни.

В ході дослідження виявлено наступні твердження:

- доведено, що резерви - сполучна ланка між ресурсами і запасами підприємства, а також те, що резерви – фактор забезпечення економічної стійкості підприємства;
- визначено, що існує багато методів виявлення і підрахунку явних (матеріальних) резервів на підприємстві, але для підрахунку цих резервів на підприємствах туризму і в санаторно-курортних установах найбільш придатними є метод порівняння і метод прямого рахунку;

- виявлено, що суттєву роль і значення нематеріальних резервів для підприємства часто ігнорують або недооцінюють. Хоча саме нематеріальні резерви - ключовий чинник успіху підприємств, зайнятих наданням послуг, оскільки вони мають велике значення для забезпечення економічної стійкості підприємства;
- визначено, що для повного виявлення і підрахунку резервів підприємства, що працює у сфері туризму, необхідно використовувати як способи підрахунку формалізованих резервів (способів порівняння і прямого рахунку), так і методи, які допомагають оцінити нематеріальні резерви (методи прибуткового, витратного і порівняльного підходів).

Джерела та література

1. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 5-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
2. Кибанов А. Я. Основы управления персоналом: Учебник. – М.: ИНФРА – М, 2002. – 304 с.
3. Колас Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: Учебн. пособие / Пер. с франц. Под ред. проф. Я. В. Соколова. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.
4. Коренченко Р. А. Общая теория организации: учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2003. – 286 с.
5. Мазур И. И., Шапиро В. Д. Реструктуризация предприятий и компаний: Учеб. пособие для вузов / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро; Под общ. ред. И. И. Мазура. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2001. – 456 с.
6. Національні стандарти бухгалтерського обліку в Україні: Закон. Положення. Іструкції: Зб. норм.-прав. актів / Упоряд. Д. О. Горлов, В. Шпак. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 232 с.
7. Ойхман Е. Г., Попов Э. В. Рейнжиниринг организаций и информационные технологии. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 336 с.
8. Оценка стоимости предприятия (бизнеса) / В. А. Щербаков, Н. А. Щербакова. – М.: Омега-Л, 2006. – 288 с.
9. Радионов А. Р., Радионов Р. А. Управление сбытовыми запасами и оборотными средствами предприятия (практика нормирования): Учебное пособие. – М.: Издательство «Дело и Сервис», 1999. – 400 с.
10. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: 4-е изд., перераб. и доп. – Минск: ООО «Новое знание», 1999. – 688 с.
11. Самочкин В. Н. Гибкое развитие предприятия. Анализ и планирование. – М.: Дело, 1998. – 336 с.
12. Федоркіна М. С. Особенности формирования системы резервов в Украине // Культура народов Причерноморья / Научн. журнал. – 2006. - № 74. – С. 82 – 84.
13. Царёв В. В. Внутрифирменное планирование. – СПб.: Питер, 2002. – 496с.
14. Экономико-математический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. И. Данилов-Данильян. – М.: Большая Российская энциклопедия: Издательский Дом «ИНФРА-М», 2003. – 688 с.
15. Юр'єв А. П. Планування туризму: Навч. посібник (російською мовою). – Донецьк: ДІТБ, 2001. – 195 с.
16. Ячменёва В. М., Федоркіна М. С. Роль резервов в обеспечении экономической устойчивости предприятий: теоретический аспект // Экономика и управление. – 2005. - № 2-3. – С. 64 – 67.

Дьяков И.М., Царенко Н.В.

ОЦЕНКА УРОВНЯ РЕКРЕАЦИОННОЙ ЕМКОСТИ ТЕРРИТОРИИ

Устойчивое развитие туристско-рекреационного комплекса, количество потребителей рекреационных услуг во многом определяются возможностью регенерации и поддержания нормального состояния окружающей природной среды, ее рекреационных ресурсов. В свою очередь, отрицательное воздействие на окружающую среду напрямую зависит от количества присутствующих на территории человек. Такое воздействие проявляется постепенно, в большинстве случаев путем накопления негативных факторов – загрязнений, изменения ландшафтов и т.д.

Обычный мониторинг окружающей среды может лишь констатировать негативные изменения в окружающей среде, в то время как необходимо выявлять и предотвращать первопричину. В соответствии с этим, большое значение для сохранения рекреационного статуса территории играет наличие и функционирование социально-экономического и экологического механизма оценки и обеспечения соблюдения рекреационной емкости территории. Такой механизм позволит предотвратить чрезмерные нагрузки на рекреационные территории и обеспечит их устойчивое развитие.

Существует значительное количество исследований, направленных на изучение допустимой нагрузки на территорию, а именно максимального количества пребывающих на ней людей, при которой обеспечивается сохранение природных компонентов среды и ее культурно-исторических ценностей. Наиболее известны работы В.В. Покшишевского, С.А. Ковалева, Б.Ц. Урланиса, Ю.Г. Саушкина, Р. Пенто, М. Гравитца, Е.Е. Слущкого, К.П. Космачева, К.М. Лосяковой [1], изучавших различные аспекты расселения. Работы таких авторов, как Э.Б. Алаев [2], Владимиров В.В.[3], Микулина Е.М., Яргина З.Н., Неверов А.В. [4] посвящены определению граничных факторов расселения. Различные аспекты понятия емкости природной среды, в том числе рекреационной, изучали П.П. Семенов-Тянь-Шанский, С.М. Мягкова, Ф.Н. Рянский [5], Е.Г. Петрова [6], В.М. Разумовский [7].